

סקר חברתי אירופי (European Social Survey) 2003 פרויקט תשתית במדעי החברה עבור מחקר והוראה

השאלון כולל למעלה מ-200 שאלות ומקיף נושאים רבים העשויים לעניין חוקרים בתחומי מחקר שונים כגון מדע המדינה, מדיניות ציבורית, סוציולוגיה, פסיכולוגיה חברתית, תקשורת, חינוך, עבודה סוציאלית ולימודי עבודה. הסקר כולל שאלות בנושאים כמו עניין בפוליטיקה, התנהגות פוליטית, נטיות חברתיות-פוליטיות, הון חברתי ואמון במוסדות, אפליה, תחושת רווחה סובייקטיבית, ערכים אנושיים בסיסיים, עמדות כלפי הדרה חברתית, דת, זהות (אתנית ואזרחית), אתנוצנטריות, חשיפה לאמצעי תקשורת שונים ושימוש בהם. כמו כן, כולל השאלון מידע דמוגרפי-חברתי מפורט (כולל השכלה ותעסוקה) על הנחקר, בן/בת הזוג וההורים. **את שאלון המחקר ניתן להוריד מהאתר של מכון ב.י. כהן.**

הפן הישראלי - ישראל הוזמנה להשתתף בסקר כחברה באקדמיה האירופית למדע והפעילות בישראל ממומנת על ידי האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים. עבודת השדה בישראל וההכנות הכרוכות בכך נעשתה על-ידי מכון ב.י. כהן למחקר דעת קהל, באוניברסיטת תל-אביב, בהנחיית ועדת היגוי עם נציגים מאוניברסיטאות ומדיסציפלינות שונות. לצורך המחקר נדגמו 3,600 משקי-בית מכלל משקי הבית בישראל ובכל משק בית נדגם ורואיין אדם אחד מגיל 15 ומעלה. המדגם הסופי כולל 2499 מרואיינים. מספר זה מייצג מיצוי של 71% מהמדגם המקורי¹. איסוף הנתונים התבצע באמצעות ראיונות פנים-אל-פנים שנערכו בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית. בכדי לאפשר ניתוח נפרד של תושבי ישראל הערבים נערכה דגימת יתר בקרב אוכלוסייה זו ומספרם במדגם הינו 506.

את קובץ הנתונים המאוחד ניתן להוריד מאתר ה-ESS:
www.europeansocialsurvey.com

בימים אלו נפתח לציבור הרחב קובץ נתונים מאוחד של הסקר החברתי האירופי (ESS) והוא עומד לרשות כל חוקר המעוניין לעשות בו שימוש.

הסקר החברתי האירופי נערך בחודשים ספטמבר-דצמבר 2002 ב-22 מדינות, והוא פרי יוזמה של קבוצת מחקר באירופה (כולל ישראל) במימון ועידוד הקרן האירופית למדע והאיחוד האירופי. השתתפות ישראל בסקר הינה פרי יוזמה ומימון של **האקדמיה הלאומית הישראלית למדעים**. מטרת הסקר ליצור בסיס נתונים על עמדות, ערכים והתנהגויות והשינויים בהם לאורך זמן, ובכך להוות תשתית מחקרית למדעי החברה. קובץ הנתונים המאוחד כולל בשלב זה את 15 המדינות הבאות:

שם המדינה	גודל המדגם	שיעור הענות
אירלנד	2046	65%
בריטניה	2052	56%
הונגריה	1685	70%
הולנד	2364	68%
יון	6625	80%
ישראל	2499	71%
נורבגיה	2036	65%
סלובניה	1519	72%
ספרד	1729	53%
פולין	2110	72%
פורטוגל	1511	71%
פינלנד	2000	74%
צ'כיה	1360	*
שבדיה	1999	70%
שוויץ	2040	34%

* עדיין לא פורסם

¹ חלק מן הכתובות נמצאו כלא מתאימות כמו למשל: עסקים או זוברי שפה שלא נכללו בסקר.

מוסד הנישואין בישראל בפתחה של המאה ה-21 גיליון 7 של הפרסום 'דעות בעם'

במהלך חודש נובמבר יצא לאור הגיליון השביעי של הפרסום **דעות בעם**. הפרסום מציג את ממצאי סקר 'משפחה ותפקידי מין' שהתבצע במסגרת פרויקט ה- ISSP בשנת 2002, ועוסק במוסד הנישואין בישראל בפתחה של המאה ה-21. הנתונים נאספו באמצעות ראיונות פנים-אל-פנים בקרב מדגם מייצג של כלל האוכלוסייה הישראלית הבוגרת מגיל 18 ומעלה, שה"כ כולל המדגם 1209 מרואיינים, מהם 1036 יהודים ו-173 ערבים. ממצאי הדו"ח מלמדים כי בפתחה של המאה ה-21 הדעה הרווחת בקרב הציבור הישראלי היא כי בדרך כלל אנשים נשואים מאושרים יותר מאנשים לא נשואים, אולם רובם אינם מסכימים כי עדיף לחיות בנישואין "לא טובים" מאשר לא להינשא כלל, כלומר, עדיף להינשא, אבל לא בכל מחיר.

פרסומי המכון עד כה:

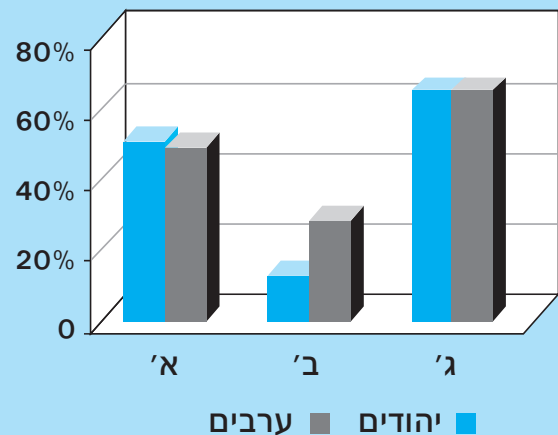
שנה	חודש	מספר גיליון וכותרת
1998	מרץ	1 סובלנות בחברה הישראלית (עברית) 1996-1997
1998	מרץ	1 סובלנות בחברה הישראלית (אנגלית) 1996-1997
1998	יוני	2 גאווה לאומית - סיסמה ומציאות (עברית) 1998
1998	יוני	2 גאווה לאומית - סיסמה ומציאות (אנגלית) 1998
2000	מאי	3 סובלנות בחברה הישראלית על סף המאה ה-21
2000	נובמבר	4 ישראל 2000 - לגיטימציה כלפי אי שיוון
2001	מאי	5 סובלנות בעת של מתיחות ביטחונית ופוליטית
2002	אוקטובר	6 ישראל כמעבדה לחקר סובלנות פוליטית

עמדות כלפי 'זהות לאומית' 2003 ISSP

בנובמבר 2003 יצא לשדה הסקר החדש במסגרת פרויקט בינלאומי לסקרים חברתיים - ISSP (International Social Survey Program) העוסק בנושא 'זהות לאומית'. איסוף הנתונים יתבצע באמצעות ראיונות פנים-אל-פנים בקרב מדגם מייצג של האוכלוסייה הבוגרת בישראל, במגזר היהודי ובמגזר הערבי (גודל המדגם כ- 1200 מרואיינים). הראיונות יתבצעו בשלוש שפות: עברית, ערבית ורוסית. פרויקט ה- ISSP הינו פרי יוזמה של קבוצת עבודה המורכבת מנציגים של מוסדות מחקר מ-40 מדינות המשתפות פעולה בביצוע סקרי דעת קהל, במטרה לשפר ולתרום למחקר השוואתי בין מדינות. במסגרת ה- ISSP מבוצעים סקרים שנתיים בנושאים בעלי חשיבות חברתית הנקבעים במועצה המתאמת של הגוף. ממצאי הסקרים יוצאים לאור במסגרת הפרסום **דעות בעם**.

שאלוני הסקרים וקבצי הנתונים עומדים לרשותם של חוקרים וסטודנטים באתר של מכון ב.י. כהן. מידע נוסף אודות הפרויקט ניתן למצוא באתר ה- ISSP www.gesis.org/issp

עמדות כלפי מוסד הנישואין בפתחה של המאה ה-21

הגיליון השמיני של דעות בעם יתבסס גם הוא על סקר 'משפחה ותפקידי מין' וכותרתו: "משפחה ישראלית חדשה? תפקידי מין וחלוקת עבודה במשפחה בראשית המאה ה-21".

הפקולטה למדעי החברה ע"ש גרשון גורדון
אוניברסיטת תל-אביב
קריית האוניברסיטה,

רמת-אביב, תל-אביב 69978, ת"ד 39040
טלפון: 03-6408963 פקס: 03-6409215

דואר אלקטרוני: bicohen@post.tau.ac.il

אתר האינטרנט של מכון ב.י. כהן:

spirit.tau.ac.il/socant/bicohen

עורך: פרופ' נח לוין-אפשטיין

עריכה גרפית: יעל כפיר, המשדד לעיצוב גרפי, אוב"ת"א

מכון ב.י. ולוסיל כהן למחקרי דעת קהל הנו מכון אוניברסיטאי המשלב פיתוח אקדמי של תיאוריה ומתודולוגיה של סקרי דעת קהל עם ביצוע מחקרי דעת קהל בלתי תלויים ברמה המדעית הגבוהה ביותר.

מטרות המכון:

1. לשמש כמסגרת לביצוע מחקרים אקדמיים המבוססים על סקרי אוכלוסייה.
2. לפתח תכנית של סקרי עמדות תקופתיים בנושאים בעלי עניין ציבורי בחברה הישראלית.
3. ליצור מאגרי נתונים שיאפשרו לעקוב אחר מגמות לאורך זמן בדעת הקהל בישראל.
4. לערוך ניסויים במתודולוגיות של סקרים במטרה לפתח ולשפר את הטכניקות של מחקרי דעת קהל.

מאחורי הסקרים

השפעת סדר הצגת אפשרויות התשובה על שכיחות הבחירה בהן בסקרים טלפוניים

ד"ר ענת אורן ופרופ' נח לוי-אפשטיין

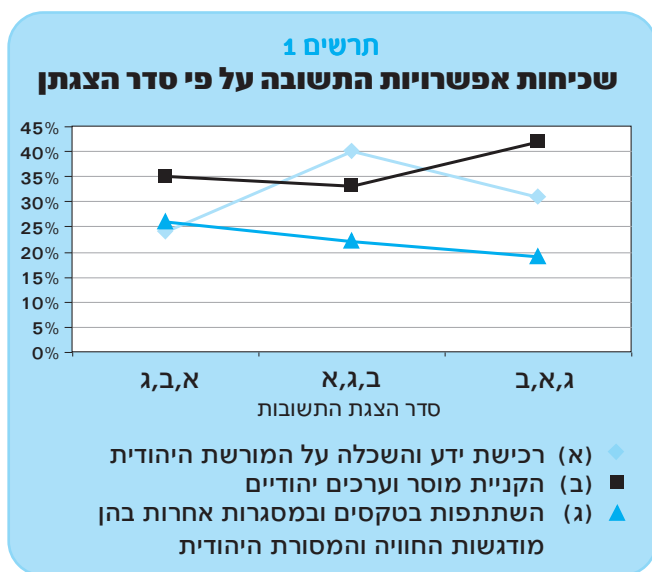
התשובה היו:

(א) רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית;

(ב) הקניית מוסר וערכים יהודיים;

(ג) השתתפות בטקסים ובמסגרות אחרות בהן מודגשות החוויה והמסורת היהודית.

ניתוח שכיחות התשובות עבור שלוש הקבוצות מעלה בברור כי כאשר אפשרות התשובה מוצגת אחרונה היא זוכה לשכיחות הגבוהה ביותר וכאשר היא מוצגת ראשונה היא זוכה לשכיחות הנמוכה ביותר (תרשים 1).

כך למשל כאשר תשובה (א) "רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית" הוצגה כאפשרות התשובה האחרונה, בחרו בה 40% מהמראיינים, לעומת 31% כאשר הוצגה כאפשרות שנייה ו-24% כאשר הוצגה ראשונה. באופן דומה כאשר תשובה (ב) "הקניית מוסר וערכים יהודיים" הוצגה כאפשרות התשובה האחרונה בחרו בה 42% מהמראיינים, לעומת 35% כאשר הוצגה כאפשרות שנייה ו-33% כאשר הוצגה ראשונה. מגמה זו חזרה על עצמה גם לגבי המרכיב השלישי "השתתפות בטקסים ובמסגרות אחרות בהן מודגשות החוויה והמסורת היהודית" (ג) (26% בהשוואה ל-22% ו-19% (הבדלים אלו נמצאו מובהקים סטטיסטית - ראה לוח 1).

מעניין עוד לציין כי כאשר אפשרות התשובה הנתפסת כפחות חשובה בכול שלוש הקבוצות (ג) מוצגת אחרונה, הדבר מביא לעלייה ניכרת באחוז המראיינים הבוחרים שלא להשיב כלל על השאלה (15% בהשוואה ל-8% ו-5%, ראה לוח 1).

בשנים האחרונות אנו נחשפים במידה הולכת וגדלה לממצאי סקרים בכול תחומי החיים. העלייה בנפישות הסקרים טוענים פוקס ובר-לב (1998)² חושפת אותנו דווקא לסקרים "לא תקפים" - סקרים המתרחקים מהכללים המדעיים של הסקר, ושכך מגבירים את טעויות הסקר ופוגעים באיכותו. הדיון באיכותם של סקרים עוסק, בין השאר, בטיפוסים אפשריים של טעויות מדידה (measurement) הנובעות כתוצאה מאי דיוקם של כלי המחקר (Groves 1989)³.

אחת מטעויות המדידה הקשורות במאפייני השאלון עלולה להיגרם כתוצאה מסדר הצגת אפשרויות התשובה. עדויות אמפיריות מצביעות על כך שתשובות המראיינים לשאלות סגורות מושפעות מסדר הצגת אפשרויות התשובה (Peterson 2000)⁴ וכי כיוון ההטיה קשור עם שיטת איסוף הנתונים. בשיטות איסוף נתונים בהן השאלות מוצגות ויזואלית, קיימת הטיה לכיוון בחירת אפשרויות התשובה המוצגות בתחילת הרשימה, בעוד שבשיטות איסוף נתונים בהן השאלות מוצגות באופן קולי בלבד (סקר טלפוני או סקר פנים אל פנים בו מקריא המראיין את התשובות) קיימת הטיה לכיוון בחירת אפשרויות התשובה המופיעות בסוף הרשימה. נציין כי ההסתברות להטיה זו עולה ככול שהשאלה קשה יותר וכי במחקרים קודמים נמצא כי הטיה זו לא קיימת בשאלות עובדתיות.

הדו"ח הנוכחי מציג בקצרה ממצאי ניסוי המלמדים על ההשפעה של סדר הצגת התשובות על שכיחות הבחירה בהן בשאלות עמדתיות, ואת העדר ההשפעה כאשר מדובר בשאלות עובדתיות. הנתונים בהם נעשה שימוש נאספו במסגרת שני סקרים, על ידי מכוני ב. י. כהן למחקרי דעת קהל באוניברסיטת תל-אביב. הנתונים בשני הסקרים נאספו באמצעות ראיונות טלפוניים, שהתבצעו במחצית הראשונה של חודש נובמבר 2002. הסקר הראשון בחן העדפות הורים לגבי תכני לימוד בנושאי יהדות, במסגרת בית הספר. הסקר התבצע בקרב 500 מראיינים, הורים לילדים שלמדו בשנת הלימודים תשס"ג בכיתות א'-י"ב (גילאי 6-18) במערכת החינוך הממלכתית, והמגדירים את זהותם היהודית כ'חילונית' או 'בין מסורתית לחילונית'. הסקר השני עסק בנושא זהות יהודית, והתבצע בקרב 1014 מראיינים המהווים מדגם מייצג של האוכלוסייה היהודית הבוגרת בישראל.

שאלות עמדתיות וסדר הצגת התשובות

ככדי לבחון האם לסדר הצגת התשובות השפעה על שכיחות הבחירה בהן מתמקד דוח זה בבחינת תשובות המראיינים לשתי שאלות עמדתיות בעלות 3 אפשרויות תשובה. עבור שאלות אלו חולק המדגם אקראית לשלוש קבוצות כאשר כל קבוצה של מראיינים שמעה את אפשרויות התשובה של השאלות האמורות, בסדר שונה. בשאלה הראשונה נתבקשו המראיינים לציין מהו המרכיב החשוב ביותר כמעצב זהות יהודית במסגרת הפעילות הבית ספרית. אפשרויות

² פוקס קמיל, ובר-לב שאול (1998). סקרים כן, אבל איך? בתוך: פוקס קמיל, ובר-לב שאול (עורכים). אמת וסקר. הקיבוץ המאוחד ואוניברסיטת חיפה, 26-9.

³ Groves R. M. (1989). Survey Errors and Survey Cost. John Wiley & Sons, New York. Ch. 1, 1-37.

⁴ Peterson 2000. Constructing Effective Questionnaires. Sage.

באופן דומה כאשר תשובה (ג) "דוד ניצח את גולית בזכות אלוהים שבחר בו והעניק לא את היכולות הדרושות לניצחון" הוצגה כאפשרות התשובה האחרונה בחרו בה 32% מהמרוויינינו, לעומת 27% כאשר הוצגה שנייה ו-26% כאשר הוצגה ראשונה. מנניין למצוא כי כאשר המרכיב שנתפס כפחות חשוב בכול שלוש הקבוצות, הוצג אחרון, בחרו בו 6% לעומת 3% כאשר הוצג ראשון או שני ("אלוהים הוא זה שניצח את גולית, דוד היה רק אמצעי") (הבדלים אלו נמצאו מובהקים סטטיסטית - ראה לוח 2).

שאלות עובדתיות וסדר הצגת התשובות

בחינת ההשפעה של סדר הצגת התשובות על שכיחות בחירתן בשאלות עובדתיות, התבצעה לגבי רמת הזדהות של המרוויינים. עבור שאלה זו חולק המדגם אקראית לשתי קבוצות, כאשר אפשרויות התשובה שהוקראו לקבוצה הראשונה היו: דתי אדוק - חרדי, דתי במידה מסוימת, חילוני במידה מסוימת וחילוני, ואילו לקבוצה השנייה הן הוקראו בסדר הפוך. הממצאים מלמדים כי לא נמצאו הבדלים מובהקים סטטיסטיים בשכיחות התשובות בשתי הקבוצות (לוח 3).

לוח 3

כשמדובר בהשקפת העולם שלך, כיצד את/ה מגדיר את עצמך?

סדר הצגת התשובות	א,ב,ג	ד,ג,ב,א
א. דתי אדוק, חרדי	9.9%	10%
ב. דתי במידה מסוימת	15.4%	16%
ג. חילוני במידה מסוימת	9.2%	9.8%
ד. חילוני	50.8%	48.8%
אפשרויות שלא הוקראו		
אני קצת מזה וקצת מזה (דתי וחילוני)	1.5%	1.1%
מסורתי	12.5%	13.4%
לא יודע/מסרב	0.8%	0.8%

מבחן χ^2 לבדיקת מובהקות ההבדלים: $\chi^2=907$ df=7; p=.996

סיכום

ההסבר להטיה לכיוון תשובות מסוף הרשימה נעוץ בתהליך בחירת התשובה לשאלה סגורה המוצגת באופן קולי (Krosnick, 1999).⁵ כאשר המראיין מקריא את השאלה יתכנו שני תהליכים המובילים להטיה זו: בתהליך הראשון המרוויינין מאזין לכל אפשרויות התשובה מבלי לבחון אף אחת מהן, הוא מתעייף ואינו רוצה להשקיע מאמץ בבחינת התשובות ולכן בוחר בתשובה מסוף הרשימה אותה הוא זוכר בקלות. בתהליך השני המרוויינין מאזין לאפשרויות התשובה הראשונה ובוחן אותה. מחשבותיו לגבי כל אפשרויות התשובה נקטעות על ידי האפשרויות בהמשך הרשימה, ואילו לאפשרויות התשובה האחרונה מוקדש זמן רב יותר והמראיין ממתין בשקט לתשובה. בשאלות עובדתיות תהליכים אלו אינם מתרחשים והמרוויינין אינו צריך לבחון את אפשרויות התשובה ולכן הטייה זו אינה קיימת. נראה כי ההמלצות העיקריות לאור ממצאים אלו הן להמעיט במידת האפשר את מספר אפשרויות התשובה של שאלות המוצגות באופן קולי ולהקפיד על סדר תשובות אקראי בכדי לקבל אומדנים מדויקים יותר.

לוח 1

מבין המרכיבים הבאים, מהו המרכיב החשוב ביותר, לדעתך, כמעצב זהות יהודית במסגרת הפעילות בבית הספר:

סדר הצגת התשובות	א,ב,ג (n=193)	ב,ג,א (n=150)	ג,א,ב (n=157)
א. רכישת ידע והשכלה על המורשת היהודית	24%	40%	31%
ב. הקניית מוסר וערכים יהודיים	35%	33%	42%
ג. השתתפות בטקסים ומסגרות אחרות בהן מודגשות החוויה והמסורת היהודית	26%	22%	19%
לא יודע/מסרב	15%	5%	8%
סה"כ	100%	100%	100%

מבחן χ^2 לבדיקת מובהקות ההבדלים: $\chi^2=17.807$ df=6; p=.007

דפוס דומה עולה מניתוח הממצאים עבור השאלה השנייה - המרוויינים נשאלו: "כאשר מלמדים בבית הספר את סיפור דוד וגלית ניתן להדגיש פרשנויות שונות. מהי הפרשנות העיקרית, לדעתך, שיש ללמד את ילדך בעת לימוד סיפור זה?". גם עבור שאלה זו נמצא כי כאשר אפשרויות התשובה הוצגה אחרונה היא זוכה לשכיחות הגבוהה ביותר וכאשר היא מוצגת ראשונה היא זוכה לשכיחות הנמוכה ביותר. מלוח 2 ניתן לראות כי כאשר אפשרויות תשובה (א) "דוד ניצח את גולית בזכות כישוריו האישיים שסייעו לו לזהות את נקודת התורפה של גולית וכך לגבור עליו" הוצגה כאפשרויות התשובה האחרונה, בחרו בה 57% מהמרוויינים, לעומת 53% כאשר הוצגה שנייה ו-40% כאשר הוצגה ראשונה.

לוח 2

כאשר מלמדים בבית הספר את סיפור דוד וגלית ניתן להדגיש פרשנויות שונות. מהי הפרשנות העיקרית, לדעתך, שיש ללמד את ילדך בעת לימוד ספר זה?

סדר הצגת התשובות	א,ב,ג (n=193)	ב,ג,א (n=150)	ג,א,ב (n=157)
א. דוד ניצח את גלית בזכות כישוריו האישיים שסייעו לו לזהות את נקודת התורפה של גלית וכך לגבור עליו.	40%	57%	53%
ב. אלוהים הוא זה שניצח את גלית - דוד היה רק אמצעי.	3%	3%	6%
ג. דוד ניצח את גלית בזכות אלוהים שבחר בו והעניק לו את היכולות הדרושות לניצחון.	32%	27%	26%
לא יודע/מסרב	25%	12%	15%
סה"כ	100%	100%	100%

מבחן χ^2 לבדיקת מובהקות ההבדלים: $\chi^2=18.915$ df=6; p=.004

⁵Krosnick, J.A. (1999). Survey research. *Annual Review of Psychology*, 50, 537-567.